

Copyright © 2010 Författarna och Munin Förlag AB.

Vildmarksbiblioteket

Munin Förlag AB

Box 3142

350 43 Växjö

Besök gärna vår webbplats: www.vildmarksbiblioteket.se

Författare: Lars Fält och Bo Weslien

Redaktionell bearbetning. Informationsutvecklarna AB

Omslag: Reflexbyrån

Originalmontering: Informationsutvecklarna AB och Reflexbyrån

Karta sidan 49: Samuel Svärd

Illustrationer: Alf Lannerbäck: 84; Rolf Smedman: 107.

Fotografier: Claes Grundsten: omslagsbild, 6, 12, 28, 54, 56, 59, 60, 64, 68, 88, 112; Ray Mears: 11 (höger); Alma Bågefalk: 11 (vänster), 30, 100, 148; Tage Persson: 14; Gösta Fries: 33; Armémuseum: 36; Duncan Usher/Foto Natura/Scanpix: 55; Glenn Mattsing: 63; Josef Kjellqvist: 92, 102, 152; Bosse Hilleberg: 131; Jonas Åkerman: 137; Roger Isberg: 153. Övriga fotografier tillhör författarna, där inget annat anges.

Vi tackar följande företag/personer som har ställt fotografier till förfogande: Gränsfors bruk: 38; Jan Boris-Möller: 87; Skeppshults Gjuteri: 94.

Bilder från andra källor: Ur *Myrmarker* utgiven 1976 av Riksförbundet för hembygdsvård: 20, 21; Public Domain: 35; Ur *Karesuandolapparna*, Ossian Elgström, 1922: 42; Målning av Carl Larsson: 66; Teckning av författaren Ossian Elgström, ur *Lappalaiset*, 1919: 78; Ur *A womans way through unknown Labrador*, Mina Benson Hubbard, 1908: 117.

Alla fotografier, illustrationer samt texten i boken omfattas av copyright enligt svensk lag.

Boken är tryckt och bunden i Kina genom Italgraf Media.

ISBN 978-91-864330-7-9

Förord

Naturkänslan hos en nordbo är djupt rotad i skogen. Jag brukar tänka på det när jag går en daglig hundrunda i skogen bakom mitt hus. Min lust att vistas i naturen föddes i skogarna och fortfarande är det den naturen som har mitt romantiska hjärta. Omgiven av vildmarkens träd känner jag mig verkligen hemma. Så är det nog för väldigt många människor som lever i norra halvklotets barrskogsbälte. Skogen är vårt hem, men dagens trend är att många friluftsmänniskor söker sig till andra och mer utmanande miljöer. Friluftslivet har dessutom blivit en högteknologisk arena. Vi har fått kolfiber, goretex och satellitnavigering. Naturligtvis finns det många fördelar med en effektiv utrustning. Tack vare moderna material genomförs strapatser i vildmarken som ingen vågade drömma om förr i tiden. De högsta bergen och polarisarna har blivit de hängivna äventyrarnas främsta domän och inget fel i det, men vi som tycker om friluftsliv i en bred mening, vill gärna hålla ursprunget levande. Innehållet i denna bok hyllar det gamla livet i skogarna och dess beprövade metoder. Det är en viktig uppgift.

Undersökningar visar att allt fler tätortsbor räds skogen. Numera är det inte inbillade troll eller verkliga rövare som känns fientliga. Skogen upplevs som farlig i sig själv på grund av människors brist på kunskap och erfarenhet. Många vågar inte gå ensamma på en stig. Vår tid är paradoxal. Medan mängder av människor har förlorat sin naturkontakt, vistas andra i vildmarken under allt mer extrema former. Samtidigt förvandlas våra skogar till trädplantager. Med urskogens minskning förloras något väsentligt inte bara ur ekologisk synpunkt, utan även kulturhistorisk. I Sverige knyts stora delar av vår kulturhistoria till den jungfruliga skogen. Mängder av författare har genom åren skrivit om dess själ, konstnärer har målat den och allmogen har under större delen av landets historia levt i skogarnas närhet.

Dagens människor behöver därför lära sig umgås med skogen. I min bokhylla står ett gammalt tummat exemplar av boken *Till skogs* utgiven 1960. Det är en av de första böcker jag ägde, och fortfarande en av de käraste, fast nu av nostalgiska skäl. Jag förknippar den med barndomens sorglösa skogsluffande och nätterna i kojor som jag och mina kompisar byggde. När man befinner sig i den mottagliga åldern av 14 år formas mycket av de ideal som vägleder en resten av livet. I Sverige finns gedigna friluftstraditioner. Nästan vartenda barn vid mitten av 1900-talet kom i kontakt med skogen genom skolan, sommarvistelser och de stora folkrörelserna med friluftsliv på programmet.

I *Till skogs* kunde vi läsa om hur man gjorde eld, byggde barrdubletter och bakade pinnbröd. Allt som stod där, alla tips och all kunskap, genomsyrades av en stark känsla för skogen som en plats för äventyr och närhet till naturen. Om en bok kan fungera som modersmjölk som ger oss inre näring, var det vad denna gjorde. Vi läste kapitlen om och om igen, och vi prövade alla möjliga sätt att ta sig fram igenom och övernatta i markerna. Texten gav förutom alla tips, en historisk bakgrund till våra upplevelser.

Varje ny generation behöver påminnas om det förflutna. Det gäller även friluftsmänniskor. I ett skogsland som Sverige är därför denna bok – *Skogsliv* – särskilt värdefull. Den är mycket mer omfattande än min gamla ”bibel”.

Här kan vi läsa kärnfullt om hur bönderna utnyttjade skogen förr i tiden, för att därefter lära oss de traditionella sätten att bedriva friluftsliv i skogen. De klassiska verktygen som exempelvis kniv och yxa får sin egen historia, vilket också gäller sätten att färdas genom skogslandet, inte minst med kanadensare, detta underbara flytetyg som gör oss till en del av naturen, och som öppnar vattenvägarna in i skogens hjärta.

Claes Grundsten

Innehåll

Inledning..... 9

Skogen – vårt hem..... 13

Från stenålder ... till skärmålder.....	13
Det svenska landskapet	14
Skogens betydelse.....	15
Träden och skogen	15
Skogens skafferier – växter och bär.....	19
Jakt och fiske.....	23
Hantverk och skogsliv hör ihop.....	25
Allemansrätten	27

Steget in i skogen..... 29

Dagsturen	29
Dagsturer med kanadensare	29
Basutrustning	30
Kläder	31
Verktyg	34
Vård och underhåll av verktyg	41
Hantera verktygen	45
Säkerhet	45
Första hjälpen.....	45
Orientering	47
Lär känna djuren	53
Kikaren	54
Skogens djur och fåglar.....	54
De fyra stora.....	57
Brunbjörn	58
Järv.....	60
Lodjur	61
Varg.....	63
Människan, husdjuren och rovdjuren	65
Signaler och musik under vallningen.....	66

Färden..... 69

Dagstur med lätt packning.....	69
Kanadensaren – den öppna kanoten	69
Kanadensarens historia	69
Den dukade träkanadensaren	72
Paddeln	74
Lägerliv	75
Vila och bekvämlighet.....	76
Regn.....	77
Kroppens behov av sömn.....	78
Elden.....	79

Vård av utrustningen.....	83
Knopar, rep och linor.....	83
Mat 85	
Vatten.....	87
Uteköket.....	89
Förvaring av mat.....	90
Elda över och under.....	91
Att hantera och sköta fältugnen.....	92
Koka, steka och baka.....	94
Baka i fältugn.....	96
Koka i fältugn.....	98
Steka.....	104
Efterrätter.....	104
Fisk.....	106
Vanliga fiskar i skogslandet.....	107
Ta tillvara fångsten.....	108
Fisk i folie eller tidningspapper.....	111

Långfärden.....113

Dåtida färder – upptäckare och forskare.....	113
Carl von Linné.....	113
De sista upptäckarna.....	114
Äventyrarna.....	115
Labrador.....	116
Långfärder i dag.....	118
Kanotfärden.....	118
Naturliga färdvägar.....	119
Kanadensarens anatomi.....	119
Landtransporter.....	120
Trimning.....	122
Paddlingsteknik.....	122
Säkerhet under kanotfärd – färd efter förmåga.....	124
Anteckningsboken.....	132
Bäverdammar, träd och timmerbrötar.....	132
Sjukvård och reparationer.....	133
Skor och fötter.....	134
Reparera kanoter.....	135
Hitta rytmen.....	136
Att utveckla avancerade färdigheter.....	138
Mat och medicin från skogen.....	139
Behovsslöjd.....	142
Skogslivets behovsslöjd.....	142
Tunga och otympliga bördor.....	146
Huvudremmen.....	146
Märkan.....	148
Ensamfärder.....	150
Älvfärd.....	151
Att lina upp och ner.....	151
Stakning.....	152
Möta is.....	154
Improvisation.....	156
Livets puls.....	158

Inledning

Skogsliv är det självklara namn vi använder för att beskriva färder i vårt närområde men också för längre färder i väglöst område. Kunskaperna, matlagningsmetoderna och utrustningen vi beskriver är gamla, eller inspirerade av äldre förhållningssätt till naturen och av dåtida syn på kunskapsförmedling. Förutsättningen för att gården eller bygden skulle överleva var att kommande generationer blev vägledda i hur skogen användes för försörjningen. Till skillnad från dagens digitala informationssamhälle då kunskaper behandlas som ”konsumtionsvaror”, fanns en insikt om att färdigheter kräver tid att lära sig. Det vanliga sättet var att följa någon äldre som man kunde iaktta, lyssna till och lära av.

För inte så länge sedan var den öppna kanoten ett vanligt färdmedel för långa färder i Sverige. Kanadensarens lastkapacitet och överflödet av vattenvägar gjorde den till ett självklart val av färdmedel. Färdsättet gav också möjligheter att se vilda djur, då man tyst kunde glida fram över vattnet och se dem när de tidiga morgnar tog sig till vatten för att dricka. Harry Macfie och så småningom Mårten Gedda hörde till de främsta av de hantverkare som kunde förse intresserade med dukade träkanoter. Träkanoten färdades tyst och förmedlade en känsla av närhet till naturen. När moderna material som glasfiber och aluminium tog över försvann känslan av närhet och också tystheten som var en förutsättning för att se djuren. Kanadensarpaddlingen i Sverige förändrades över åren till att i stort sett ”bara” handla om dags- och familjeturer på skyddade vatten. Kanotvagnen blev en nödvändig del av utrustningen för landtransporter längs tillrättlagda kanotleder. Förändringen drevs fram av tillverkare, organisationer och uthyrare. Traditionella och viktiga färdigheter som bärning, lining och stakning försvann.

Numera ökar intresset för långfärdspaddling i traditionella brukskanoter och med det ökar också behovet av de kunskaper man tidigare använt sig av för att färdas smidigt i väglösa områden. Inte bara färdätten är intressanta utan även de kunskaper som skogsfolk förr använde sig av i det dagliga livet för att exempelvis skaffa mat eller tillverka redskap.

Skogen blev den plats våra förfäder en gång valde för sitt livsuppehälle, man färdades då ofta längs vattendrag och sjöar för att finna platser där tillgången till vilt, fisk och virke till bostäder med mera fanns. Under dessa färder namngav man också platserna man passerade (ortsbeskrivande) som höjder, forsar, bärställen, myrar etc. Dessa namn finns fortfarande angivna på de topografiska kartorna. Redan under Carl von Linnés lapplandsresa 1732 användes ordet mårka (från finskans och samiskans muorka) för bärning av båt mellan två vatten eller forsar i väglöst land, exempelvis Muorkafors nordost om Murjek i Norrbotten. Ordet ed har samma betydelse i mellansverige, exempelvis Dals Ed och Lilla Edet. Ett annat ord som användes var ordet bor som betyder bära, ursprungligt bärningsställe, exempelvis Borlänge.

Vi har i boken valt att använda ordet mårka för bärning av båt. Mårka användes i Sverige så sent som på 1960-talet i färdbeskrivningar. Det har senare ”felaktigt” ersatts av det internationella ordet portage. Vid varje kapitelrubrik har vi lagt in en mårka-bild som en symbol för att underlätta navigeringen in i boken. Vi har använt Carl von Linnés teckning av den båt som han använde under Lapplandsresan 1732. Båten innehöll inget

Linnés mårka-teckning.

Bo Weslien

Lars Fält

järn som kunde göra den tyngre, man använde en syteknik med vidjor, skinnremmar och hamptråd. Båten var 3,6 meter lång, 1,5 meter bred och 0,6 meter djup. Den kunde bäras av en man tillsammans med åtta fisknät och hans egna personliga utrustning. Linné beskriver med egna ord under lapplandsresan, när han är på väg uppströms med båt längs Umeälven mot Lycksele:

”denna floden, som vi snart tre mil följt har varit helt navigabel [färdbar], hotade oss här och där med små fall. Om sider kom vi 3:ne forsar, där vore impossible [omöjliga] att segla uppför – bonden lämnar mig mina saker, sin matsäck lägger han på ryggen och vänder om håpen [båten] läggandes bägge roderna [åror] över tvärstratum [toften] så att vardera kommer vardera armen, och springer så med den över både berg och dalar, att raggen [fan] knappt honom följa skulle”.

Även om det ”moderna” skogsliv vi försöker teckna en bild av hämtar mycket kunskap och inspiration från förr, så är avsikten inte att ta ett steg tillbaka på 50 eller 100 år.

Det är ett försök att beskriva ett respektfullt sätt att närma sig naturen som är nödvändigt i en tid då vår livsstil – konsumtionsvanor, stressnivå, kunskapssyn – hotar att ödelägga vår miljö och vår mänskliga värdighet. Vi ser 50 år framåt i tiden.

Kanske finns en del av lösningarna för framtiden i vårt gamla levnadssätt och kulturarv.

Karlsborg och Sjövik 2010-09-01/Lars Fält och Bo Weslien